

Э.ғ.к., доцент Сарсенова А.Е., магистрант Бектұрсынова С.

Халықаралық Тараз инновациялық институты

Коммерциялық банктердің даму стратегиясын қалыптастырудағы несие саясатының мақсаттары мен басымдықтары

Нарықтық экономика жағдайында, банк секторының дамуы қатаң бәсекелестіктің әсерінен болған кезде, коммерциялық банктер өздерінің үдемелі дамуын қамтамасыз ету үшін дәстүрлі банк операцияларын (депозиттер ашу, несие беру, есеп айырысу) жүргізіп қана қоймайды, сонымен қатар корпоративтік клиенттер үшін де, халық үшін де банктік қызметтер желісін едәуір кеңейтеді.

Қазіргі уақытта несие ұйымдары валюта нарығы мен қор нарығының жетекші ойыншыларының бірі болып табылады, клиенттерге жаңа технологиялардың дамуына байланысты үнемі кеңейіп келе жатқан жаңа банктік өнімдердің әртүрлі түрлерін ұсынады. Қазіргі коммерциялық банктер-бұл әмбебап несиелік ұйымдар, олар өздерінің әлеуетті тұтынушыларына банктік өнімдердің, қызметтердің және технологиялардың әр түрлі түрлерін ұсынады.

Бірақ, банктік операциялардың жекелеген түрлерінің тартымдылығына қарамастан, банктер әрқашан олардың негізгі қызметін жүзеге асырады, атап айтқанда несие операциялары.

Несиелік тетіктің барлық элементтерін негізді, ұтымды және тиімді пайдалану үшін Банктер тиісті несие саясатты әзірлейді. Бүкіл Банктің сәтті қызметі және оның одан әрі дамуы көп жағдайда оған байланысты.

Несие саясаты-бұл ағымдағы экономикалық жағдайды ескере отырып құрылған және несие берудің негізгі тәсілдері мен қарыз алушыға қойылатын талаптарды анықтайтын Банктің ішкі құжаты. Несие саясаты жалпы тұжырымдаманы білдіреді және банктің барлық несие қызметінің стратегиялық

негіздерін белгілейді, несие нарықтағы басымдықтарды және Несилеу мақсаттарын айқындайды [1, 36 б.].

Сонымен қатар, несие саясатын әзірлеу және жетілдірумен айналысатын банк қызметкері саясат пен рәсімдер арасындағы айырмашылықтарды терең түсінуі керек.

Саясат негізгі қағидаларды белгілейді, ал процедуралар несие саясатын реттеуші болып табылады. Несие саясатының негіздерін қалыптастыру кезінде банк мамандары экономиканың қандай нақты салаларына ерекше назар аударылатындығын, идеалды клиенттің сипаттамаларын, несиелерді қамтамасыз ету тәсілдерін және т.б. нақты несиені қарастырмас бұрын, несие қызметкерлері, менеджерлер және Банктің Директорлар кеңесі несие процесінің барлық кезеңдерін қамтитын несие саясатының тиісті принциптерін жасауы керек. Коммерциялық банктің несие саясаты несие қызметтерін ұсыну кезінде банк қызметкерлері басшылыққа алатын стандарттарды, параметрлер мен процедураларды анықтау үшін қажет.

Осылайша, коммерциялық банктің несие саясаты - бұл банктің несие саласындағы дамуын анықтайтын барлық факторлардың, әрекеттер мен құжаттардың жиынтығы. Ол бүкіл банктің несие қызметінің міндеттері мен басымдықтарын, оларды жүзеге асырудың құралдары мен тәсілдерін, сондай-ақ несие процесін ұйымдастырудың тәртібі мен принциптерін анықтайды. Банктің несие саясаты несиелік жұмысын оның қызметінің жалпы стратегиясына және бүкіл несиелік процесті басқаруға сәйкес ұйымдастыруға негіз жасайды. Коммерциялық банктің несие саясаты неиселеудің нақты мақсаттарын көрсетуі, оларды іске асыру ережелерін қамтуы, сондай-ақ оны іске асырудың әдістемелік қамтамасыз етілуін білдіретін тиісті стандарттар мен нұсқаулықтарды қамтуы тиіс.

— коммерциялық банктің несие саясатында несие бизнесінің негізгі бағыттары көрсетілуі керек:

— банк қызметкерлері басшылыққа алатын объективті критерийлер мен стандарттар;

— қызметкерлердің іс жүзінде қолдануы үшін әзірленген негізгі ұсыныстар;;

— сыртқы және ішкі аудит қызметтерінің жұмысын бақылау принциптері;

— банктегі несие қызметін басқару сапасын бағалау параметрлері және т. б. [2, 178 б.].

Әрбір коммерциялық банктің өзінің несиелік саясаты бар, ол оның қажеттіліктерін көрсетеді және қазіргі жалпы стратегиясына сәйкес келеді. Несие саясаты, ең алдымен, барлық қызметкерлердің әр түрлі жағдайларда дұрыс бағдарлануына және Банктің мүддесі үшін әрекет ете отырып, дұрыс шешім қабылдауға бағытталған.

Алайда, банкте қолданыстағы несие саясатын жүзеге асыра отырып, қызметкерлер оның жетілмегендігіне тап болуы мүмкін, мысалы, нарықтағы жағдайдың өзгеруіне байланысты, пайдаланылған несие саясаты мүлдем өзекті болмай қалады. Сондықтан әрбір коммерциялық банктің басшылығы шындықты көрсете отырып және істің нақты жағдайына негізделе отырып, өзінің несие саясатын кезең-кезеңімен жетілдіріп отыруы тиіс, осылайша оның барынша өзектілігіне және персонал тарапынан мақұлдауына ұмтылуы тиіс.

Алайда, банктің несие саясатындағы өзгерістер кезінде қызметкерлердің пікірі ескерілуі үшін тиісті ақпаратты басшылықтың барлық вертикальдары бойынша банк басқармасына жеткізу керек. Осылайша, коммерциялық банк қызметкерлерінің пікірі оның басшылығына әсер етуі мүмкін [3, 82 б.].

Әдетте, несие бөлімінің барлық қызметкерлері жыл сайын өз қызметін, оның ішінде орындалатын операциялардың Банктің жалпы несие саясатына сәйкестігін талдайды. Қолданыстағы саясаттың кемшіліктері анықталған жағдайда барлық құрылымдық бөлімшелерден алынған ақпаратты терең талдау және жүйелеу қажет.

— Бастапқыда несие саясатын банк басшылығы жан-жақты талдау негізінде қалыптастырады. Осындай талдаудың нәтижесінде несие саясаты

меморандумы қабылданады (негізінен 1 жыл мерзімге), ол мынадай бірінші дәрежелі аспектілерді қамтиды:

- банкте орнатылған несиесінің процесінің тәртібі, клиент несиесінің әр түрін рәсімдеген кезде қажетті құжаттар пакеті;;

- барлық міндетті лимиттер мен нормативтерді көрсете отырып, белгілі бір уақыт кезеңіне арналған банк қызметінің негізгі бағыттарын айқындайды. Мысалы: меншікті активтердің мөлшері, несиелік портфельдің депозитке жоспарланған қатынасы, клиенттердің максималды рұқсат етілген лимиттері және т. б. [4, 117 б.].

Бұл жағдайда коммерциялық банк несиесі саясатының бүкіл мәнін түсінуі керек. Ең алдымен, несиесі саясатын экономикалық категория ретінде анықтау маңызды. Алайда, экономикалық саясатты қалыптастыратын барлық басқа элементтерден айырмашылығы, несиесі саясаты белгілі бір ерекшеліктермен ерекшеленеді.

Осы сипаттамалық айырмашылықтардың ішіндегі ең маңыздысы-несиесі саясаты-бұл несиесі қозғалысымен тікелей байланысты саясат. Сонымен қатар, несиесі туралы жалпы қабылданған түсінікке сүйене отырып, іс жүзінде бұл қозғалыс екі түрлі болуы мүмкін - несиесі және несиесі. Банктің несиелік және депозиттік саясаты бірыңғай несиелік негізге ие бір процестің екі жағы деп айтуға болады.

Несиесі, депозиттік саясат сияқты, бір мақсатқа ие, атап айтқанда, тұрақтылық пен сенімділіктің тиісті деңгейін қамтамасыз ете отырып, банктің кіріс деңгейін барынша арттыру. Бұл жағдайда тепе-теңдік нүктесі Банктің өтімділігі болады.

Осы себепті коммерциялық банктің несиесі саясатын кеңінен қарастырған кезде депозиттік саясатты да ескеру қажет. Олай болмаған жағдайда басымдықтарды негіздеу проблемалы болады. Қарыз алу мен несиесі берудің негізі бір мәнге негізделген-құнның қайтарылатын қозғалысы, сондықтан несиесі процесі несиесі беруші банктің де, қарыз алушы банктің де көзқарасы бойынша қарастырылуы керек. Сондай —ақ, несиесінің әртүрлі түрлерін беру кезінде

клиенттің банк алдындағы қарызы, ал бос қаражатты салымдарға орналастыру кезінде банктің инвесторларға қатысты қарызы бар екенін атап өткен жөн. Осылайша, несие саясаты несие түрінде несие беру және оны несие түрінде алу саясатын білдіреді. Тиісінше, экономикалық санат ретінде несиені басқару деңгейінде несие (несие беру) және депозиттік саясат (қайтарымды негізде депозиттер тарту) - бір бірыңғай процестің екі жағы, атап айтқанда несие құнының қозғалысы [5, 63 б.].

Бұл жағдайда несие беруші-Қарыз алушы арасындағы қарым-қатынас әр түрлі болуы мүмкін: тұтынушылық, мемлекеттік, ипотекалық, банктік немесе халықаралық несие.

Коммерциялық банктің несие саясатын зерттеу процесінде коммерциялық банктер мен жеке клиенттер арасындағы несиелік қатынастардың негізі ретінде тұтынушылық несие ерекше маңызды орын алады. Бір жағынан, ол несие ретінде әрекет етеді, яғни несие беруші банк пен Қарыз алушы арасындағы экономикалық қатынасты білдіреді, ал екінші жағынан тұтынушылық несие түрінде.

Жоғарыда айтылғандардан несие саясаты кең мағынада несие беруші банк пен Қарыз алушы тұрғысынан өз клиенттеріне қатысты бағаланады, ал тар мағынада бұл ресурстарды тарту және оларды несиелеу түрінде тиімді инвестициялау мақсатында жүргізілетін шаралар жиынтығы [6, 211 б.].

Макроэкономикалық деңгейде несие саясатының мәнін анықтаудағы келесі қадам-оның банк саясатымен байланысын көрсету, өйткені соңғысын анықтамай, біріншісінің рөлі мен мәнін дұрыс көрсету қиын.

— Банк саясаты-бұл мемлекеттің заң шығарушы органдары қабылдаған және өз құзыреті шегінде Ұлттық Банктің нормативтік құжаттарымен толықтырылған банктік қызметті реттеу жөніндегі нормативтік-құқықтық актілер жүйесі.

— Ұлттық және коммерциялық банктер іс жүзінде несие, пайыздық, ақша, валюта саясатын жүргізеді. Алайда, несие саясаты әр түрлі несие берушілердің саясаты болып табылатындығын атап өткен жөн - тек банктер ғана емес,

сонымен қатар әртүрлі ұйымдар мен бірлестіктер. Сондықтан несие саясаты әрқашан банк саясатының бөлігі бола бермейді. Егер біз тек несие институттарын қарастыратын болсақ, онда бұл жағдайда банк саясаты жалпылама ұғым болып табылады. Банк саясаты-бұл элементтердің жиынтығы:

- несие саясаты;
- пайыздық саясат;
- депозиттік саясат;
- валюта операцияларын жүргізу саласындағы саясат;
- клиенттерге есеп айырысу және кассалық қызмет көрсетуді ұйымдастыру саясаты;
- тәуекел-менеджмент саясаты және т. б. [7, 128 б.]

Сондықтан, коммерциялық банктің несие саясатын әзірлеу және қайта қарау кезінде қалған банк саясатының барлық элементтерінің әсерін ескеру қажет.

Осылайша, қазіргі экономикалық әдебиеттерде несие саясаты екі негізгі аспект тұрғысынан қарастырылады. Бірінші нұсқада ол макроэкономикалық деңгейде банк саясатының бөлігі ретінде, ал екінші нұсқада микроэкономикалық деңгейде белгілі бір банктің саясаты ретінде қарастырылады. Алайда, макроэкономикалық тәсіл белгілі бір коммерциялық банктің жағдайын дәл және толық көлемде бағалауға мүмкіндік бермейтінін атап өткен жөн. Сондықтан дамудың қазіргі кезеңінде әр коммерциялық банктің несие саясатын бағалау ерекше маңызды орын алады [8, 256 б.].

Саяси құрылымына қарамастан, кез-келген мемлекет тұтастай алғанда экономиканың тиімділігін барынша арттыруға тырысады. Бұл процесте банктер жүргізіп отырған несие саясаты маңызды рөл атқарады. Сонымен бірге, ол коммерциялық банктің жұмысын анықтайтын барлық факторларды ескере отырып, халықтың барлық топтарының мүдделері мен қажеттіліктерін көрсетуі керек. Мысалы, егер банк жеке тұлғаларға қызмет көрсетуге

мамандандырылған болса, сәйкесінше оның несие саясатында, ең алдымен, жеке клиенттердің мүдделері ескерілуі керек.

Бұдан коммерциялық банктің күрделі көп қабатты құбылыс ретінде несие саясатын қарастыру керек:

- теория мен практика деңгейінде, яғни оның мәні мен іске асыру тәсілдері деңгейінде;
- макро - және микроэкономика деңгейіндегі;
- кең және тар мағынада.

Осылайша, несие саясаты күрделі құбылыс екенін көруге болады, яғни оны әртүрлі көзқарастардан және әртүрлі бағыттардан зерттеу керек.

Ең алдымен, зерттеу маңызды қатынастар деңгейінде жүргізілуі керек.

Осы тұрғыдан алғанда, несие саясаты-бұл банктің уақытша бос ақшаны қайтару негізінде тарту және жинақтау және оларды несиелеу түрінде инвестициялау стратегиясы мен тактикасы.

Екінші жағынан, бұл несие саясатының мәні мен оны жүзеге асырудың пәндік жағы арасындағы байланыс [9, 116 б.].

Несиелік қатынастардың экономикалық және ұйымдастырушылық формаларының арасындағы айырмашылықтарды түсіну маңызды. Соңғыларына мемлекет немесе нақты коммерциялық банк бекітетін несиелік қатынастарды ұйымдастыру саласындағы банк ережелері, нормалары, нұсқаулықтары жатады. Несие саясатын қалыптастыру және іске асыру процесі бизнес-жоспар, маркетинг жоспары, несие саясаты бойынша нұсқаулық сияқты негізгі құжаттарды әзірлеуде көрінеді.

Коммерциялық банктің несие саясатының мәні оның белгілі бір функцияларды орындау тұрғысынан қарастырылуы керек. Шартты түрде олар екі негізгі топқа бөлінеді: жалпы (банк саясатының әртүрлі элементтеріне тән) және нақты (несие саясатын банк саясатының басқа элементтерінен ерекшелейтін).

Жалпы келесі функцияларды қамтиды:

— коммерциялық. Бұл банктің несие, төлем, есеп айырысу және басқа операциялардан пайда табуынан тұрады;

— ынталандырушы. Бұл уақытша бос қаражаттың жинақталуын және ұтымды пайдаланылуын ынталандырады.

Коммерциялық банк үшін ынталандыру функциясы оның ең арзан ресурстарды барынша ұзақ мерзімге тартуға және оларды барынша тиімді орналастыруға деген ұмтылысында көрінеді. Клиент үшін бұл функция банкке депозитке орналастырылған қаражаттан қосымша табыс алу үшін тартымды. Бұл жағдайда қосымша ақша қаражаттарына уақытша қажеттілікті жабуда банктен несие алу мүмкіндігі ерекше маңызды. Сонымен қатар, қарызды пайдаланғаны үшін банкке пайыздарды міндетті түрде төлеу осы берешекті барынша қысқа мерзімде өтеу үшін ынталандырушы фактор болып табылады;

— бақылау. Бұл жағдайда несие саясаты барлық негізгі басымдықтарды ескере отырып, несие ресурстарын тарту мен бөлуді бақылауға мүмкіндік береді.

Несие саясатының нақты функциясына келетін болсақ, қазіргі экономикалық әдебиеттерде тек біреуі ғана ерекшеленеді, атап айтқанда несие процесін оңтайландыру функциясы. Бұл коммерциялық банктің бүкіл банк саясатының негізгі мақсатына жету үшін қажет [10, 215 б.].

Осылайша, коммерциялық банктің несие саясатының негізгі рөлі, ең алдымен, ақша жинау және оларды инвестициялау саласындағы банктік қызметті жақсарту болып табылады. Несие саясаты банк қызметінің басым бағыттарын айқындайды, оның тиімділігін арттырады және оның несиелік қызмет саласын жетілдіреді. Ол банк пен оның клиенттері арасындағы несиелік қатынастарды жетілдіруге және дамытуға бағытталған. Сонымен бірге, несие банктің несие саясатын әзірлеуінің тікелей негізі бола отырып, оны пайдаланудың тиімділігі мен оңтайлылығын көрсетеді.

Несиелік саясатты әзірлеу кезінде банктер бүкіл мемлекеттің банк жүйесінің, атап айтқанда нақты Банктің даму деңгейін ескере отырып, қолма-қол ақшаны қайтару мәселелері бойынша Клиенттермен қарым-қатынасты

ұйымдастыруға, басқаруға және реттеуге мүмкіндік алады. Осылайша, бұл несие саясатын микро және макроэкономикалық деңгейде қарастыруға мүмкіндік береді.

Макроэкономикалық деңгейде несие саясаты нарықтық экономиканың салалары мен салалары арасында ұлттық кірісті қалыптастыруда, бөлуде және қайта бөлуде, елдің ақша айналымын жоспарлау мен реттеуді ұйымдастыруда, экономика мен халықтың қажеттіліктерін қаржыландыру мен несиелеуде маңызды орын алады. Микроэкономикалық деңгейде несие саясаты белгілі бір банктің сенімділігі мен тұрақтылығын қамтамасыз ету, оның өтімділігі мен рентабельділігін қолдау үшін қажет.

Жоғарыда келтірілген материалға сүйене отырып, кез-келген коммерциялық банктің несие саясатына қойылатын талаптарды қорытындылау қажет. Біріншіден, несие саясаты өзекті болуы керек, яғни қазіргі нарықтық жағдайға сәйкес келуі керек. Ол үшін оны үнемі талдап, пысықтап отыру қажет. Банктер несие саясатын жылына кемінде бір рет, әдетте одан да жиі қарайды. Бұл жағдайда қайта қарау жоғарғы деңгейлерде де, төменгі деңгейлерде де жүреді. Бұл дамыған несие саясаты негізінде клиенттермен тікелей жұмыс істейтін Несие қызметкерлері болғандықтан, оның барлық кемшіліктерін көреді және оны практикалық жақсарту үшін ұтымды ұсыныстар жасай алады.

Сондай-ақ, банк әзірлеген несие саясаты қолданыстағы заңнамаға, Ұлттық Банктің талаптарына және елдің экономикалық дамуының жалпы бағытына қайшы келмеуі керек. Ол белгілі бір банктің миссиясы мен мақсаттарын, оның несиелік мәдениетін, тәуекелдерді басқару тұжырымдамасын ұстануы керек.

Негізінен, коммерциялық банктердің несиелік саясатындағы айырмашылықтар банктің мақсаты, нарық сегменті, қызметкерлердің тәжірибесі мен біліктілігі, бәсекеге қабілеттілік деңгейі, елдегі қазіргі экономикалық және саяси жағдай және т. б. сияқты факторларға байланысты.

Әдебиет:

1. Абалакина, Т.В. Управление кредитными рисками – действенный механизм обеспечения ликвидности банка. Сборник: Традиции и инновации в кооперативном секторе экономики, Москва, Университет кооперации, 2018.
2. Абалакин, А.А. Финансовый контроль и его развитие в рыночных условиях. Межвузовский научно-практический сборник: «Экономика. Право. Лингвистика», 2010.
3. Банковское дело: учебник / О.И. Лаврушин, Н.И. Валенцева [и др.]; под ред. О.И.Лаврушина.-10-е изд., перераб. и доп. – М.: КНОРУС, 2013.- 800с.
4. Банковское дело. Организация деятельности коммерческого банка: учебник для бакалавров /Г.Н.Белоглазова, Л. П. Кроливецкая.- М.: Издательство Юрайт, 2012. – 422 с.
5. Банковские операции: учеб. пособие / под ред. Ю.И. Коробова. – М.: Магистр, 2013. – 448 с.
6. Банковская система России: Настольная книга банкира/ Под ред. А. Г. Грязновой, О. И. Лаврушина.- М.: 2015. – в 3-х т.
7. Борисов, А.Б. Большой Экономический словарь. Издание 2-е переработанное и дополненное. – М.: Книжный мир, 2014. - 860 с.
8. Панова, Г.С. Кредитная политика коммерческого банка // М.: ИКЦ "ДИС", 2017.
9. Пещанская, И. В. Организация деятельности коммерческого банка.- М.: Финансы и статистика, 2015.-319 с.
10. Тавасиев, А.М., Мазурина Т.Ю., Бычков В.П. Банковское кредитование: Учебник / Под ред. А.М.Тавасиева.- М.: ИНФРА-М, 2012.- 656 с.